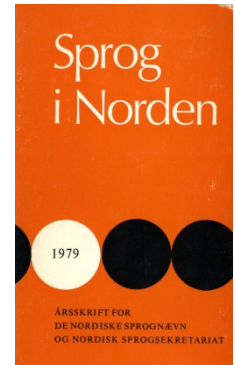

Sprog i Norden

Titel: Principer för Svenska språknämndens rådgivningsarbete
Forfatter: Bertil Molde
Kilde: Sprog i Norden, 1979, s. 17-21
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Dansk Sprognævn

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Principer för Svenska språknämndens rådgivningsarbete

Av Bertil Molde

En grundläggande princip för allt språkvårdsarbete är att det bygger på en stabil språkvetenskaplig grund, inte på allmänt tyckande eller tillfälliga och godtyckliga åsikter.

Nämnderna i Finland, Norge och Sverige (och den sverigefinska nämnden) har klart mandat att utföra egna undersökningar och forskningar för att bedriva sin språkvårdande verksamhet. Dansk Sprognævns stadgar är i detta avseende något mindre entydiga — det står bara att nämnden ”på vetenskapligt grundlag” skall ge myndigheterna och allmänheten råd och vägledning i språkliga frågor. Det står däremot inte klart ut sagt att nämnden själv genom forskning av olika slag skall kunna skaffa fram det vetenskapliga underlag som den skall arbeta med, och det kanske är synd.

I Svenska språknämndens stadgar står det bl.a.: ”Nämnden skall fullgöra sin uppgift genom utredningar och skrifter av såväl populär som vetenskaplig art.” Detta har vi alltid tolkat så, att det står oss fullständigt fritt att ta upp vilken forskningsuppgift som helst som kan ge underlag för språkvårdsverksamhet i vidaste mening. Sedan är det en annan sak att tiden och de allmänna resurserna inte medger så mycket rent forskningsarbete — men det är viktigt att själva möjligheten alltid finns.

Klarast uttryckt är forskningsmöjligheten och forskningsinriktningen för de båda finländska språkbyråerna, som karakteristiskt nog tillhör ”Forskningscentralen för de inhemska språken”. Bägge byråerna har klart uttalade forskningsuppgifter. För den finska byrån sägs det att den har till uppgift ”att i språkvårdande syfte bedriva forskning rörande det finska skriftspråket och det talade finska språket”, och för den

svenska anges uppgiften på motsvarande sätt, nämligen "att bedriva forskning rörande finlandssvenska dialekter och annan svenska som användes i Finland".

Ingen effektiv och rationell språkvård kan bedrivas utan forskning, vare sig denna forskning bedrivs av språkvårdarna själva eller av andra. Men språkvårdarna kan inte nöja sig med att hoppas på och lita till andras forskningar. Språkvårdarna måste själva definiera de problem som är viktiga för dem och deras verksamhet och ta initiativ till den forskning som behövs.

Sture Allén talar om motiveringar för språkvård (se s. 7). Jag har inte så mycket att tillägga på den punkten. Men jag anser att det är viktigt att understryka att det finns två olika typer av motiv för språkvård, dels ett allmänt språkvetenskapligt, dels ett som kan kallas samhällligt. Det sista är kanske på ett sätt det viktigaste. Det är ju tack vare att statsmakterna i de nordiska länderna inser betydelsen av vår verksamhet som språknämnderna och nu också det nordiska språksekretariatet existerar.

Vad är det då för motiv som samhället har för språkvård, eller för att det skall ges statliga medel till språkvårdsarbete? Det är naturligtvis olika i olika länder och för olika språknämnder, men ändå kanske det finns vissa gemensamma grundtankar eller grundförhoppningar i alla de nordiska länderna.

Man kunde teoretiskt tänka sig att statsmakterna hade en allmänt välvillig omtanke om medborgarna, att språkvård då uppfattades som en social insats som mutatis mutandis var av liknande slag som socialvård och sjukvård. Att det motivet skulle vara särskilt framträdande kan dock betvivlas.

Jag tror att det finns ett annat och mycket hedervärt huvudmotiv för statsmakterna i Norden, nämligen insikten att språkets funktion är av största betydelse för hela samhällsapparatusens funktion. Språkvård kan då ur statens synpunkt betraktas som ett av flera viktiga smörjmedel som bidrar till att samhällsmaskineriet i vidaste mening fungerar så friktionsfritt som möjligt. Jag är benägen att som språkman och språkvår-

dare i just detta se det viktigaste praktiska motivet för språkvård.

Det är enligt min mening viktigt att man har vissa grundidéer just om olika motiv för språkvård innan man går in på frågor om principer för hur det praktiska och teoretiska arbetet skall bedrivas — att man har en grund som man kan bygga sitt hus på.

Vid allt praktiskt språkvårdsarbete måste man skilja på de två huvudgrenarna av sådant arbete, dels det arbete som riktar sig mot det språkliga systemet, dels det som riktar sig mot språket i funktion, språkbruket.

I den svenska nämndens dagliga rådgivning spelar frågor som rör systemet kvantitativt sett en blygsam roll. De flesta frågorna rör svenskt språkbruk (och då ofta vilket av två eller flera alternativ som är lämpligast i ett visst fall). Systematiska frågor tas emellertid upp i olika av nämndens skrifter, t.ex. i Svensk handordbok, i uttalsordlistan och ofta i tidskriften Språkvård. I artiklar i den tidskriften kan t.ex. ordböjningsfrågor behandlas (t.ex. mina artiklar "Latinsk och svensk ordböjning" i 1970: 1 och "Radior och tevear — några ordböjningsproblem" i 1978: 3).

Huvuddelen av den svenska nämndens rådgivning rör alltså språkbruket. För denna verksamhet finns det en överordnad huvudprincip, nämligen *anpassningen till mottagaren*. Att den principen är den primära när det gäller t.ex. massmediernas språk och språket i myndigheternas information till allmänheten, ligger i öppen dag.

Utöver denna huvudprincip skulle jag vilja nämna följande underprinciper:

- 1) principen om maximal föreståelighet, dvs. varje språkligt meddelande bör vara utformat så att det är maximalt begripligt för ett maximalt antal av de mottagare som meddelandet är avsett för.
- 2) principen om störningsfrihet, dvs. för normalt sakligt språkbruk bör man i första hand sträva efter en språkform som så långt möjligt är överindividuell. Principen kan också formuleras "Den språkform är bäst som märks minst"; detta gäller

givetvis inte "konstnärligt språk", som språkvården nog bör hålla fingrarna borta ifrån, och andra avsiktligt individuell präglande språkformer. — Språkriktighetsproblemet (eller -problemen) är naturligtvis av största vikt under denna punkt; det som icke är eller icke uppfattas som språkriktigt (oavsett hur man definierar språkriktighet) kan medföra störningar.

- 3) principen om hänsyn till språksystemet (och delsystemen), dvs. att den form etc. som passar in i språksystemet är bättre än den som bryter mot det.
- 4) principen om hänsyn till det faktiska, allmänt godtagna språkbruket, dvs. att rådgivningen kan utgå ifrån det språkbruk som det råder fullständig eller vidsträckt enighet (eller consensus) om.
- 5) principen om tolerans, dvs. i vissa avseenden en spegelvändning av principen om störningsfrihet. Det är viktigt för språkvårdaren att själv ha djupa kunskaper om språkbruk och språksystem, om språkförändringar och skilda språkvanor o.d., men det är också nödvändigt att sådana kunskaper förmedlas till språkbrukarna i allmänhet, att de lär sig inse att det finns skilda språkbruk som alla kan vara korrekta och som bör tolereras.
- 6) rationalitets- eller effektivitetsprincipen, dvs. att ingenting skall uttryckas mer invecklat än nödvändigt, men ingenting skall heller uttryckas så förenklat att viktiga delar av innehållet tappas bort (i sändar- eller mottagarledet).
- 7) ekonomiprincipen, dvs. att allt uttrycks så kort och koncist och med så liten möda (och faktisk kostnad) som möjligt. Men denna princip får inte, som så ofta sker, tillämpas endast på sändarsidan, utan sändaren måste också ta hänsyn till mottagarens "ekonomi" (beträffande t.ex. tid och pengar) — jfr f.ö. den överordnade huvudprincipen.

Ytterligare en principiell sak av mera speciellt slag bör också nämnas. Det är det förhållandet att vissa språkbrukare eller terminologer vill monopolisera ord och uttryck som sedan länge tillhör allmänspråket (se härom Catharina Grünbaums artikel "Om att monopolisera ord" i Språkvård 1975: 2). Det kan också anses vara en viktig princip för språkvårdens målsmän att skydda det av alla använda språket mot monopolsträvarer av alla slag, att skydda språkets mångfald mot standardiseringsivrnarna, att värna om språkbrukarnas rätt till fri användning av språkets tillgångar och att i det praktiska arbetet värna om språkets alla delsystem.

En viktig förutsättning för ett lyckosamt språkvårdsarbete är att man vet något, helst mycket, om attityder till språkbruk och språkvård — och då om både språkvårdarnas attityder och attityder hos språkbrukarna i gemen. Det är viktigt att vi inom alla språknämnder skaffar oss ökade kunskaper på detta område, att vi helt enkelt försöker få till stånd forskning om attityder till frågor rörande språk, språkbruk, språkriktighet, språkvård. Vi vet naturligtvis en del om detta, men långtifrån tillräckligt.

För ett effektivt och rationellt språkvårdsarbete är det betydelsefullt att man vet något om vilka reaktioner man kan räkna med på olika åtgärder och rekommendationer från nämndernas sida, och att man redan från början tar hänsyn till dessa reaktioner. Dessutom skulle det behövas en grundlig undersökning av hur olika råd och rekommendationer har mottagits och vilken verkan de har haft på det faktiska språkbruket i våra länder. Det har gjorts alldeles för lite sådana undersökningar i Norden, men på en del andra håll har man gjort intressanta försök i den riktningen, t.ex. i Israel.

Det kanske till och med är så, att principerna för språknämndernas rådgivning i själva verket behöver anpassas efter hur råden och rekommendationerna accepteras av språkbrukarna. Innan vi vet mera om vilken verkan vårt arbete har, skall vi nog akta oss för att driva alltför mycket självbespeglande exercis med våra egna principer.